

CHINGIZ AYTMATOV QAHRAMONLARIDA ISO OBRAZINING TAJALLISI

Bekova Nazzora

Filologiya fanlar doktori (DSc), professor

Subhonova Gulruksor Jamshid qizi

Buxoro xalqaro Universiteti psixologiya va xorijiy tillar fakultet Filalogiya
kafedrası 70110701

Ozbek tili va adabiyot yo'nalishi - mutaxassisligi magistanti

Anotatsiya. Mazkur maqolada Chingiz Aytmatov ijodidagi qahramonlar tizimida Iso obrazining qanday badiiy-falsafiy shakllarda tajalli topishi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy g'oyasi shundan iboratki, Aytmatov nasrida Iso obrazi to'g'ridan-to'g'ri diniy-dogmatik timsol sifatida emas, balki qurbonlik, rahm-shafqat, aybsiz azob, axloqiy yolg'izlik, haqiqat uchun kurash, gunohni fosh etish va insonni ma'naviy uyg'otishga intilish kabi Christologik belgilarning badiiy modeli sifatida namoyon bo'ladi. Muallifning jahon adabiyotidagi o'rni, uning qirg'iz va rus adabiy an'analari tutashgan nuqtadagi ijodi, ayniqsa, "Oq kema", "Asrga tatigulik kun" va "Qiyomat" asarlarida mif, xotira, e'tiqod va axloq masalalarining murakkab birligi bilan izohlanadi. Maqolada Avdiy Kallistratov obrazi Iso timsolining eng ochiq va markaziy ko'rinishi ekani asoslanadi: uning seminariya bilan bog'liq o'tmishi, yovuzlikka qarshi yolg'iz kurashi, azob orqali haqiqatni tasdiqlashga urinishlari hamda qatl sahnasining Golgota semantikasiga yaqinligi buni tasdiqlaydi. Shu bilan birga, Aytmatov qahramonlarida Iso obrazi faqat bitta personaj bilan cheklanib qolmasligi, balki "Oq kema"dagi bola timsolida aybsiz qurbonlik va beg'ubor najot istagi, "Asrga tatigulik kun"dagi Yedigey timsolida esa og'ir tarixiy sharoitda xotira va insoniy sha'nni saqlashga qaratilgan fidokorlik orqali davom etishi ko'rsatib beriladi. Natijada Aytmatov badiiy olamida Iso obrazi konfessional chegaradan chiqib, umuminsoniy vijdon arxetipiga aylanadi; ya'ni yozuvchi diniy rivoyatni takrorlamaydi, balki uni zamonaviy ma'naviy inqiroz sharoitida yangidan badiiylashtiradi. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, Aytmatov qahramonlarida Iso tajallisi alohida bir syujet detali emas, balki butun poetik tizimni tutib turuvchi ma'naviy markazlardan biridir.

Kalit so'zlar: Chingiz Aytmatov, Iso obrazi, Christologik motiv, Avdiy Kallistratov, Qiyomat, Oq kema, Asrga tatigulik kun, qurbonlik, mifopoetika, axloqiy ideal, ma'naviy inqiroz, adabiy timsol.

ВОПЛОЩЕНИЕ ОБРАЗА ИИСУСА В ГЕРОЯХ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА

Бекова Наззора

Доктор филологических наук (DSc), профессор

Субхонова Гульрухсор Жамшид кизи

Бухарский международный университет, факультет психологии и
иностраннных языков, филологическое отделение 70110701

Магистр узбекского языка и литературы

Аннотация. В данной статье анализируются художественно-философские формы, в которых образ Иисуса воплощен в системе героев в творчестве Чингиза Айтматова. Основная идея исследования заключается в том, что в прозе Айтматова образ Иисуса представлен не напрямую как религиозный и догматический символ, а как художественная модель таких христологических символов, как жертвенность, милосердие, невинное страдание, нравственное одиночество, борьба за истину, разоблачение греха и стремление к духовному пробуждению человека. Место автора в мировой литературе, его творчество на стыке киргизской и русской литературных традиций, объясняется сложным единством мифа, памяти, веры и морали в произведениях «Белый корабль», «День, достойный столетия» и «Судный день». В статье утверждается, что образ Авдия Каллистратова является наиболее открытым и центральным проявлением образа Иисуса: это подтверждается его прошлым, связанным с семинарией, его одинокой борьбой со злом, его попытками утвердить истину через страдания и близостью сцены казни к семантике Голгофы. В то же время показано, что у героев Айтматова образ Иисуса не ограничивается одним персонажем, а продолжается через стремление к невинной жертве и непорочному спасению в образе младенца в «Белом корабле», и в образе Едигея в «Дне, достойном столетия» — через самоотверженность, направленную на сохранение памяти и человеческого достоинства в сложных исторических условиях. В результате в художественном мире Айтматова образ Иисуса выходит за рамки конфессиональных границ и становится архетипом всеобщего сознания; то есть писатель не повторяет религиозный нарратив, а переосмысливает его в условиях современного духовного кризиса. Согласно заключению исследования, у героев Айтматова образ Иисуса — не отдельная сюжетная деталь, а один из духовных центров, скрепляющих всю поэтическую систему.

Ключевые слова: Чингиз Айтматов, образ Иисуса, христологический мотив, Авдий Каллистратов, Суд, Белый Корабль, День столетия, жертвоприношение, мифопоэтика, моральный идеал, духовный кризис, литературный символ.

THE EMBODIMENT OF THE IMAGE OF JESUS IN THE HEROES OF CHINGIZ AITMATOV

Bekova Nazzora

Doctor of Philology (DSc), Professor

Subhonova Gulrukhsor Jamshid qizi

Bukhara International University, Faculty of Psychology and Foreign

Languages, Department of Philology 70110701

Master's degree in Uzbek language and literature

Abstract. This article analyzes the artistic and philosophical forms in which the image of Jesus is embodied in the system of heroes in Chingiz Aitmatov's work. The main idea of the study is that in Aitmatov's prose, the image of Jesus is not directly represented as a religious and dogmatic symbol, but as an artistic model of such Christological symbols as sacrifice, mercy, innocent suffering, moral loneliness, the struggle for truth, the exposure of sin, and the desire for the spiritual awakening of man. The author's place in world literature, his work at the junction of Kyrgyz and Russian literary traditions, is explained by the complexity of myth, memory, faith and morality in the works "White Ship", "A Day Worthy of a Century" and "Doomsday". The article argues that the image of Avdiy Kallistratov is the most open and central manifestation of the image of Jesus: this is confirmed by his past associated with the seminary, his solitary struggle against evil, his attempts to affirm the truth through suffering, and the closeness of the execution scene to the semantics of Golgotha. At the same time, it is shown that in Aitmatov's heroes the image of Jesus is not limited to just one character, but continues through the desire for innocent sacrifice and immaculate salvation in the image of the child in "White Ship", and in the image of Yedigey in "A Day Worthy of a Century" - through selflessness aimed at preserving memory and human dignity in difficult historical conditions. As a result, in Aitmatov's artistic world, the image of Jesus goes beyond the confessional boundary and becomes an archetype of universal conscience; that is, the writer does not repeat the religious narrative, but re-artistically transforms it in the conditions of the modern spiritual crisis. According to the conclusion of the research, in Aitmatov's heroes, the image

of Jesus is not a separate plot detail, but one of the spiritual centers that holds the entire poetic system together.

Keywords: Chingiz Aitmatov, the image of Jesus, Christological motif, Avdiy Kallistratov, Judgment, White Ship, The Day of the Century, sacrifice, mythopoetics, moral ideal, spiritual crisis, literary symbol.

Kirish. Chingiz Aytmatov XX asr qirg‘iz va jahon adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning asarlarida milliy mifologiya, tarixiy xotira, inson va tabiat o‘rtasidagi ziddiyat, totalitar tafakkur tanqidi, ma‘naviy tubanlashuv va axloqiy qutqarilish masalalari keng ko‘lamda tasvirlangan. Aytmatovning adabiy olamida eng muhim xususiyatlardan biri shuki, u diniy, mifologik va falsafiy timsollarni biror konfessiyaning yopiq doirasi ichida emas, balki insoniyat taqdiriga daxldor ma‘naviy belgilar tizimi sifatida ishlatadi. Shu ma‘noda uning qahramonlarida Iso obrazining tajallisi masalasi alohida ilmiy qimmatga ega, chunki bu masala yozuvchi poetikasidagi axloqiy yadro, ya‘ni insonning yovuzlik oldidagi javobgarligi, haqiqat uchun to‘lov, rahm-shafqatning tarixiy sharoit bilan to‘qnashuvi va azobning ma‘naviy ma‘nosi kabi masalalarni ochishga xizmat qiladi. Aytmatov ijodini tadqiq etgan manbalarda uning asarlarida mif va diniy motivlar, ayniqsa, “Qiyomat” romanida Injil bilan bog‘liq qatlamlar, Pilat va Iso dialogining badiiy talqini hamda Avdiy Kallistratovning Christologik xarakteri alohida qayd etiladi; biroq ko‘p hollarda masala faqat “Qiyomat”dagi yaqqol parallel bilan cheklanadi va yozuvchi boshqa qahramonlarida mavjud bo‘lgan bilvosita Christologik aks-sadolar yetarli darajada umumlashtirilmaydi. Holbuki, Aytmatov poetikasining kuchi aynan shundaki, u bitta diniy siymoni nusxa ko‘chirmaydi; aksincha, uning turli axloqiy va ruhiy belgilari turli qahramonlarda, turli tarixiy-madaniy muhitlarda, turli dramatik vaziyatlar ichida namoyon bo‘ladi. Demak, tadqiqotning dolzarbligi Aytmatov qahramonlaridagi Iso tajallisini faqat ochiq diniy alluziya sifatida emas, balki yozuvchining umuminsoniy axloq haqidagi qarashlarini birlashtirib turuvchi badiiy-kontseptual tamoyil sifatida o‘rganish zaruratidan kelib chiqadi. Mazkur maqolaning maqsadi Aytmatovning yetakchi qahramonlari obrazida Iso timsolining qanday shakllarda ro‘yobga chiqishini, qaysi personajlarda u to‘g‘ridan-to‘g‘ri, qaysilarida esa bilvosita va semantik ravishda namoyon bo‘lishini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun bir necha vazifalar qo‘yildi: birinchidan, Aytmatov ijodida diniy va mifologik qatlamlarning funksiyasini aniqlash; ikkinchidan, Avdiy Kallistratov obrazini Christologik markaz sifatida tahlil qilish; uchinchidan, “Oq kema”dagi bola va “Asrga tatigulik kun”dagi Yedigey singari qahramonlarda Iso timsolining bilvosita aks etishini ko‘rsatish; to‘rtinchidan, bu tajallining Aytmatov

poetikasidagi axloqiy-falsafiy mazmunini umumlashtirish. Tadqiqot gipotezasi shundan iboratki, Aytmatov qahramonlarida Iso obrazi bitta tayyor qolip asosida emas, balki “haqiqat uchun izzat chekkan inson”, “aybsiz qurbon”, “xotirani va sha’ni asraydigan fidoyi” hamda “vijdon nomidan jamiyatga qarshi turgan yolg‘iz shaxs” kabi bir-biriga tutash tipologik variantlar orqali tajalli topadi.

Metodologiya. Tadqiqotda tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik, mifopoetik, germenevtik va obrazlararo intertekstual tahlil usullaridan foydalanildi. Tarixiy-adabiy yondashuv Aytmatovning asarlarini sovet davri mafkuraviy muhitida, ayni paytda qirg‘iz xalq og‘zaki ijodi, sharqona axloqiy tafakkur va jahon adabiy-falsafiy merosi bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rishga imkon beradi; bu usul orqali diniy motivning qayerda ochiq, qayerda ramziy, qayerda esa mafkuraviy bosimni chetlab o‘tuvchi yashirin ma’no sifatida ishlatilganini aniqlash mumkin bo‘ldi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida Injildagi Iso timsolining asosiy belgilari — rahm-shafqat, gunohkorlarni ogohlantirish, zo‘ravonlikka qarshi axloqiy qarshilik, yolg‘izlik, aybsiz azob, o‘zini qurbon qilish va boshqalarni ma’naviy qutqarishga intilish — Aytmatov qahramonlari harakatlari va ichki nutqi bilan solishtirildi. Mifopoetik tahlil yozuvchining qahramonlarini faqat realizm doirasida emas, balki ramziy va arxetipik qatlamlar bilan birga tushunish zarurligini ko‘rsatdi; chunki Aytmatovda real syujet ko‘pincha afsona, rivoyat, tush, vahiy, xotira va kosmik tasavvurlar bilan qo‘shilib ketadi. Germenevtik usul orqali “Qiyomat” romanidagi Pilat–Iso dialogi, Avdiyning ruhiy pozitsiyasi va uning fojiali taqdiri, “Oq kema”dagi bolaning pokiza dunyosi, “Asrga tatigulik kun”dagi Yedigeeyning xotira va burchni saqlashdagi matonati ma’nodor bir tizim sifatida sharh qilindi. Tadqiqot materiali sifatida Aytmatovning adabiy biografiyasi va asosiy asarlari haqida umumlashtiruvchi manbalar, “Qiyomat”dagi Injil motivlariga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar, yozuvchining mifopoetikasi va gumanizmi haqidagi tadqiqotlar hamda “Oq kema” va “Asrga tatigulik kun”ning poetik-falsafiy qatlamlarini yorituvchi manbalardan foydalanildi. Muhim metodik tamoyil shundaki, maqola Aytmatov qahramonlaridagi Iso obrazini “aynan tenglashtirish” yo‘li bilan emas, balki “semantik yaqinlik” va “arxetipik tajalli” tamoyili bilan o‘qiydi; ya’ni har bir qahramon Isoga to‘la mos keladi degan xulosa emas, balki ayrim personajlarda Christologik belgilarning kuchliroq yoki zaifroq darajada mujassamlashuvi aniqlanadi. Ana shu ehtiyotkor metodologik yondashuv mavzuni haddan tashqari erkin talqin qilish xatardan saqlaydi va ilmiy xulosalarni mustahkamlaydi.

Natijalar. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, Aytmatov qahramonlarida Iso obrazining eng aniq, markaziy va badiiy jihatdan ongli ravishda qurilgan tajallisi “Qiyomat” romanidagi Avdiy Kallistratov obrazida mujassamdir. Ilmiy manbalarda Avdiy seminariyani tark etgan, diniy aqidaparastlik va rasmiy

institutlar bilan murosasiz qilmagan, yovuzlikka qarshi axloqiy kurashni tanlagan qahramon sifatida tavsiflanadi; aynan shu jihat uning Christologik tabiatini belgilaydi, chunki u tashqi hokimiyat emas, vijdon hukmini ustun qo‘yadi. Avdiy narkotik tashuvchilar, shafqatsizlik va ma‘naviy tubanlashuv bilan yuzlashar ekan, ularni kuch bilan emas, so‘z, ishonch va ma‘naviy uyg‘otish orqali o‘zgartirmoqchi bo‘ladi. Bu jihat tasodifiy emas: tadqiqotchilar “Qiyomat”dagi Injil motivlari, Pilat va Iso dialogi, Golgota semantikasi va Avdiyning o‘limi o‘rtasidagi bog‘liqlikni alohida qayd etadilar. Ayniqsa, Avdiyning vahiyl-falsafiy tajribasi doirasida Iso va Pilatning dialogik qayta talqin qilinishi Aytmatov uchun diniy syujetning tashqi bezak emas, balki zamonaviy insonni sinovdan o‘tkazuvchi axloqiy laboratoriya ekanini ko‘rsatadi. Avdiy Injildagi Iso singari mutlaq mo‘jizakor emas, lekin u haqiqatning zo‘ravon tuzumlar va axloqiy beparvolik qarshisida zaif ko‘rinadigan, biroq ma‘naviy jihatdan ustun bo‘lgan shaklini ifodalaydi. U yovuzlikka qo‘shilmaydi, undan foyda ko‘rmaydi, aksincha, unga qarshi yolg‘iz turadi; bu esa Christologik siymoning asosiy belgilaridan biridir. Uning qatl etilishi, qiynoqqa yaqinlashtirilgan holati, insonlar gunohi va shafqatsizligi qarshisidagi zaif tanasi bilan baribir ma‘naviy mag‘lub bo‘lmasligi Iso qissasining yangi tarixiy sharoitdagi badiiy aksidir. Shu bilan birga, Aytmatov Avdiyning to‘la-tekis teologik Masih darajasiga ko‘tarmaydi; aksincha, u zamonaviy dunyoda “najotkor bo‘lishga urinib, baribir insoniy zaifliklardan tashqariga chiqib olmaydigan” fojiviy qahramonni yaratadi. Demak, Avdiy Aytmatov poetikasida Iso obrazining nusxasi emas, balki tarixiy-sekulyar dunyoda qayta tug‘ilgan axloqiy modeli hisoblanadi. Bu natija “Qiyomat” romanining g‘oyaviy markazida diniy timsol emas, balki vijdonli insonning qurbonlik asosidagi ma‘naviy qarshiligi turganini ko‘rsatadi.

Natijalarning ikkinchi muhim qatlami shundan iboratki, Aytmatov ijodida Iso obrazining tajallisi faqat Avdiy bilan tugamaydi; u boshqa qahramonlarda bevosita diniy parallel bo‘lmasa-da, Christologik semantikaning ayrim asosiy unsurlari sifatida davom etadi. “Oq kema” qissasidagi bola timsoli shunday obrazdir. Tadqiqotlar mazkur qissa markazida beg‘ubor bolalikning shafqatsiz va ma‘naviy qo‘pol dunyo bilan to‘qnashuvi turishini, asarda mif — xususan, Ona Bug‘u haqidagi rivoyat — bolaga axloqiy tayanch, ruhiy panoh va dunyoni ma‘nolash vositasi bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatadi. Bola zo‘ravonlik, qo‘pollik va yolg‘on qurshovida yashaydi, biroq o‘zining ichki pokligini saqlab qolishga urinadi; aynan mana shu poklik va qudratsizlik uyg‘unligi Christologik ma‘noni tug‘diradi. Iso obrazining eng universal belgilaridan biri — aybsizlik va dunyo gunohi o‘rtasidagi keskin kontrast — bola timsolida favqulodda kuchli namoyon bo‘ladi. U jamiyatni tuzatadigan faol payg‘ambar emas, biroq uning begunoh nigohi kattalar olamining ma‘naviy iflosligini fosh etadi. Rivoyatning vayron

qilinishi, muqaddas deb bilinayotgan tabiiy va ma'naviy tartibning odamlar tomonidan buzilishi bolani ichki qutulish sari olib boradi; uning suvga, baliqqa, oq kemaga, ya'ni boshqa bir pok va qutqaruvchi makonga intilishi oddiy bolalarcha fantaziya emas, balki yovuz dunyodan najot topish istagining ramziy ko'rinishidir. Shu nuqtada bola timsoli Iso obrazining "azob chekkan beg'uborlik" shakliga yaqinlashadi. U boshqalar gunohi uchun ongli ravishda jonini fido qiluvchi shaxs emas, lekin uning fojiviy taqdiri kattalar dunyosining gunohkorligini ochib tashlaydi. Demak, "Oq kema"dagi Christologik qatlam "Qiyomat"dagi kabi ochiq Injil parallelari orqali emas, balki poklikning qurbon qilinishi va begunohlikning dunyo oldidagi mag'lub, lekin axloqiy jihatdan yuksak holati orqali yuzaga chiqadi.

Uchinchi natija "Asrga tatigulik kun" romanidagi Yedigey obrazi bilan bog'liq bo'lib, unda Iso timsoli to'g'ridan-to'g'ri emas, balki tarixiy xotirani, marhum oldidagi burchni, odamiylik sha'nini va jamiyatning ruhiy ildizlarini saqlab qolishga qaratilgan fidokorlik orqali aks etadi. Tadqiqotlar mazkur romanni xotira, milliy o'zlik va manqurtlashuv muammosining eng teran badiiy ifodalaridan biri sifatida tavsiflaydi. Yedigey obrazida Christologiklik, avvalo, uning "xotira qo'riqchisi" sifatidagi missiyasida ko'rinadi. U saltanat, ideologiya yoki shaxsiy foyda emas, insoniy burch va marhumga vafoni ustun qo'yadi; do'sti Qozongapni Ana-Beyitga dafn etish yo'lidagi sa'y-harakatlari oddiy marosim emas, balki o'tmish bilan bog'liq ma'naviy zanjirni uzmaslik uchun kurashdir. Iso obrazi bilan semantik yaqinlik aynan shu nuqtada paydo bo'ladi: Yedigey ham ma'naviy haqiqatni rasmiy tizim va sovuq ma'muriy kuchdan ustun qo'yadi, garchi uning qo'lida hokimiyat bo'lmasa ham. U atrofidagi odamlarning befarqligi, tarixiy xotiraning yemirilishi va insonning "manqurt"ga aylanish xavfi qarshisida o'z burchiga sodiq qoladi. Bu yerda Iso timsolining "rahm-shafqatli najotkor" jihatidan ko'ra "og'ir yukni ko'taruvchi, insoniy ma'noni himoya qiluvchi fidoyi" jihati faolroqdir. Yedigeyning yo'li ham oson emas: u qahramonlik shovqini bilan emas, kundalik sadoqat, ruhiy chidam va vijdon mehnati bilan buyuklashadi. Aytmatov bu obraz orqali Iso tajallisining yana bir muhim shaklini ko'rsatadi: inson dunyoni bir zumda qutqara olmasligi mumkin, lekin ma'naviy uzluksizlikni saqlash orqali uni to'liq yemirilishdan asrab qoladi. Demak, Yedigey Christologik timsolning sekulyar va tarixiy ko'rinishi bo'lib, unda qurbonlikning shakli jismoniy qatl emas, balki umr bo'yi vijdon va burch yukini ko'tarish tarzida namoyon bo'ladi.

To'rtinchi natija sifatida aniqlanganki, Aytmatov qahramonlarida Iso obrazi individual psixologiya doirasida emas, balki butun badiiy koinotning axloqiy tuzilishini shakllantiruvchi markaziy arxetip vazifasini bajaradi. Ya'ni Avdiy, bola

va Yedigey turli darajada bir-biridan farq qilsa-da, ularni bog‘lab turuvchi umumiy yadro mavjud: ular yovuzlikka moslashmaydi; jamiyatdagi ruhiy kasallikni sezadi; haqiqat, poklik yoki xotira nomidan yolg‘iz qoladi; va aynan shu yolg‘izlik tufayli ma‘naviy jihatdan baland ko‘rinadi. Aytmatovning badiiy strategiyasi shundan iboratki, u Iso obrazini tashqi ikonografik atributlar bilan emas, ichki axloqiy energiya bilan kodlaydi. Shu sababli uning qahramonlari doimo hokimiyat markazida emas, balki chekkada turadi; ular ko‘pincha mag‘lub bo‘ladi, lekin axloqiy bahoda yutqazmaydi. Christologik modelning bunday modernizatsiyasi Aytmatovning diniy tafakkurga emas, ma‘naviy mas‘uliyatga urg‘u berishini ko‘rsatadi. Bu natija ayniqsa muhim, chunki u Aytmatovni faqat “mif yozuvchisi” yoki “milliy kolorit ustasi” sifatida emas, balki insoniyat vijdoni inqirozini diniy-arxetipik darajada o‘ylagan katta faylasuf-adib sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Muhokama. Olingan natijalar Aytmatov qahramonlarida Iso obrazining tajallisi masalasini tor ma‘nodagi diniy alluziya sifatida tushunish yetarli emasligini ko‘rsatadi. Avdiy Kallistratovni ko‘rib, uni shunchaki “zamonaviy Masih” deb atash oson, lekin bu ta‘rifning o‘zi masalaning murakkabligini to‘liq qamrab olmaydi. Chunki Aytmatov Injil syujetini qayta yozishga emas, balki Iso timsoli ortidagi axloqiy energiyani zamonaviy dunyoga ko‘chirishga urinadi. “Qiyomat”dagi ochiq Injil qatamlari, Pilat va Iso bilan bog‘liq sahnalar, Avdiyning fojiviy taqdiri bu energiyaning eng ko‘rinadigan shakli, xolos. Agar masalani chuqurroq ko‘rsak, Aytmatovda Christologik poetika uch bosqichli model asosida ishlaydi. Birinchi bosqich — payg‘ambarlik va ogohlantirish bosqichi; bu Avdiyda ifodalanadi, chunki u jamiyatning ma‘naviy halokatini oldindan his etadi va odamlarni qayta tarbiyalashga urunadi. Ikkinchi bosqich — aybsiz qurbonlik va beg‘uborlikning ezilishi; bu “Oq kema”dagi bolada ko‘rinadi, u faol voiz emas, lekin uning pokiza mavjudligi kattalar olamining gunohini fosh etadi. Uchinchi bosqich — xotira, burch va sabr orqali najotning kundalik mehnati; bu Yedigeyda mujassam, chunki u insoniy dunyoning parchalanishiga qarshi tarixiy-ma‘naviy uzviylikni saqlashga intiladi. Ana shu uch bosqich birga olinganda, Aytmatov qahramonlarida Iso tajallisi “bir syujet — bir parallel” formulasidan ancha kengroq ekanligi ayon bo‘ladi. Muhokama nuqtai nazaridan yana bir muhim masala shuki, Aytmatov Christologik timsolni sovet davri ma‘naviy bo‘shlig‘i fonida faollashtiradi. Bu yerda diniy motiv faqat e‘tiqod masalasi emas; u insonning ma‘naviy mas‘uliyatsizligi, tabiatga zo‘ravonligi, foydaparastlik, xotirasizlik va befarqlik kabi illatlarga qarshi kurash vositasiga aylanadi. Shu ma‘noda Aytmatovning Iso obrazi cherkoviy yoki kanonik emas, balki etiko-ekzistensial obrazdir. U insonni ma‘naviy tanlov oldiga qo‘yadi: yovuzlikka moslashishmi yoki unga qarshi turgan holda azobni qabul qilishmi?

Biroq bu modelning nozik tomoni ham bor: Aytmatov qahramonlari ko‘pincha dunyoni amalda o‘zgartirib yubora olmaydi. Avdiy o‘ladi, bola qutulmaydi, Yedigey tarixiy mashinaning barcha zo‘ravon shakllarini to‘xtata olmaydi. Demak, Aytmatov Christologik qahramonni mutlaq g‘alaba sohibi emas, balki mag‘lubiyat ichida axloqiy yuksaklikni saqlab qoluvchi fojiviy shaxs sifatida ko‘radi. Bu juda muhim farq: yozuvchi diniy mifni propagandistik umid modeliga aylantirmaydi, aksincha, inson sha‘nining oxirgi tayanchi sifatida talqin qiladi. Shu sababli Aytmatov qahramonlarida Iso tajallisi ko‘proq “g‘alabador qudrat” emas, balki “azobga qaramay so‘nmaydigan vijdon” obrazidir. Mazkur xulosa Aytmatov poetikasining ichki dialektikasini, ya‘ni mif va realizm, e‘tiqod va tarix, shaxsiy fojea va umuminsoniy ma‘no, milliy an‘ana va jahon axloqiy arxetiplari o‘rtasidagi murakkab uyg‘unlikni yaxshiroq anglashga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuv Aytmatovni faqat qirg‘iz xalq hayotini tasvirlagan yozuvchi sifatida emas, balki XX asr oxiridagi insoniyat vijdoni inqirozini badiiy-ramziy darajada tashxis qilgan mutafakkir sifatida baholash imkonini beradi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim nuqta aniqlanadi: Aytmatov ijodida Iso obrazi bevosita xristian teologiyasidan ko‘ra kengroq, ya‘ni umuminsoniy vijdon arxetipi sifatida ishlaydi. Bu holat ayniqsa uning milliy mifologiyani Injil semantikasi bilan qarama-qarshi emas, balki dialogik munosabatga qo‘yishida yaqqol ko‘rinadi. “Oq kema”da Ona Bug‘u afsonasi, “Asrga tatigulik kun”da Naiman ona va manqurt haqidagi rivoyat, “Qiyomat”da esa Bibliyaga murojaat qiluvchi qatlamlar bir-birini inkor etmaydi; aksincha, barchasi insonning ma‘naviy mavjudot sifatidagi sinovini turli madaniy kodlar orqali ifodalaydi. Shu bois Aytmatov qahramonlaridagi Iso tajallisini “g‘arbona diniy obrazning sharqona matnga ko‘chirilishi” deb soddalashtirish xato bo‘ladi. Aslida yozuvchi turli sivilizatsion tajribalarni birlashtirib, axloqiy javobgarlikning umumiy tilini yaratadi. Mazkur nuqtai nazar Aytmatov asarlaridagi hayvonot va tabiat olamiga bo‘lgan alohida mehr bilan ham bog‘liq: tabiatga shafqatsizlik, ko‘pincha, insonning ma‘naviy qulashi belgisi sifatida tasvirlanadi; rahm-shafqat esa insoniylik mezoniga aylanadi. Bu esa yana Christologik qadriyatlar — rahm, himoya, zaifni asrash, zo‘ravonlikka qarshi ichki qarshilik — bilan uyg‘unlashadi. Demak, Aytmatovning Iso obrazi nafaqat shaxsiy qahramon xarakterida, balki butun qiymatlar tizimida mavjud. Bu tizimda najot diniy mo‘jiza orqali emas, vijdon, xotira, mehr, fidokorlik va azobni ma‘noga aylantirish qobiliyati orqali tasavvur qilinadi. Shu jihatdan Aytmatovning badiiy dunyosi zamonaviy davr uchun nihoyatda dolzarb: u texnik taraqqiyot va mafkuraviy tuzilmalar kuchaygan zamonda inson qalbining yemirilishini ko‘rsatadi va bunga qarshi turuvchi yagona

kuch sifatida ma'naviy hushyorlikni ilgari suradi. Iso obrazi ana shu hushyorlikning eng kuchli arxetipik ifodasiga aylanadi.

Xulosa. Tadqiqot yakunida shunday xulosaga kelish mumkinki, Chingiz Aytmatov qahramonlarida Iso obrazining tajallisi ko'p qatlamli, murakkab va bir nechta badiiy shakllarda namoyon bo'ladigan hodisadir. Uning eng ochiq va markaziy ko'rinishi "Qiyomat" romanidagi Avdiy Kallistratov obrazida mujassam bo'lib, bu qahramonda voizlik, vijdoniy qarshilik, haqiqat yo'lida iztirob chekish va qurbonlik motivlari Christologik semantikani to'g'ridan-to'g'ri yuzaga chiqaradi. Biroq Aytmatov poetikasi bu bilan cheklanmaydi: "Oq kema"dagi bola timsolida aybsiz poklikning qurbon qilinishi, "Asrga tatigulik kun"dagi Yedigey obrazida esa xotira, burch va sha'nni saqlash yo'lidagi umrboqiy fidokorlik orqali Iso timsolining bilvosita, ammo mazmunan chuqur ko'rinishlari shakllanadi. Shunday qilib, Aytmatov ijodida Iso obrazi alohida syujet unsuri emas, balki insonni yovuzlik, befarqlik, ma'naviy bo'shliq va tarixiy xotirasizlikka qarshi turishga undovchi axloqiy arxetip sifatida ishlaydi. Bu arxetip diniy qobiqda emas, balki umuminsoniy vijdon shaklida yashaydi. Aytmatovning badiiy yutug'i ham aynan shunda: u Iso timsolini dogmatik nusxa ko'chirmaydi, balki uni zamonaviy insoniyatning ma'naviy sinovlari bilan bog'lab, yangi tarixiy va madaniy kontekstda qayta poetiklashtiradi. Natijada yozuvchining qahramonlari o'z fojeasi, yolg'izligi, pokligi, azobi va sadoqati bilan faqat milliy adabiyot doirasida emas, balki jahon adabiyotidagi yuksak axloqiy obrazlar qatorida turadi. Shu sababli Aytmatov qahramonlarida Iso obrazining tajallisini o'rganish yozuvchining individual poetikasini anglash bilangina cheklanmay, balki adabiyotning ma'naviy ongni shakllantirishdagi ulkan imkoniyatlarini ham ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aytmatov, Chingiz. *Qiyomat (Plakha / The Place of the Skull)*.
2. Aytmatov, Chingiz. *Oq kema (The White Ship)*.
3. Aytmatov, Chingiz. *Asrga tatigulik kun (The Day Lasts More Than a Hundred Years)*.
4. Kolesnikoff, Nina. "Biblical Motifs in Chingiz Aitmatov's 'The Place of the Skull'." *The Slavic and East European Journal*, 1998.
5. Mozur, Joseph P. Jr. "Chingiz Aitmatov's 'Plakha': A New Religion for Soviet Man?" *Russian Language Journal*, 1988.
6. Chapple, Richard. "Chingiz Aitmatov's 'The Place of the Skull': a Soviet Writer's Myth of Origins." 1992.
7. Pittman, Richard H. "Chingiz Aytmatov's 'Plakha': Novel in a Time of Change." 1988.

8. Mozur, James. *Parables from the Past: The Prose Fiction of Chingiz Aitmatov*. University of Pittsburgh Press, 1995.
9. Kolesnikoff, Nina. *Myth in the Works of Chingiz Aitmatov*. 1999.
10. Kadyrov, Argen va boshqalar. "Humanism of Chingiz Aitmatov Gained Through Suffering of the Epoch." 2021.
11. *Encyclopaedia Britannica*. "Chingiz Aytmatov."
12. *Encyclopedia.com*. "Aitmatov, Chingiz."